

Uluslararası İbnü'l Arabi Sempozyumu

İnsanlığın Hakikat Arayışı ve
İbnü'l Arabi

BİLDİRİ KİTABI
15-16 Kasım 2018 MALATYA

I. CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

İNÖNÜ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ
İnönü Üniversitesi
(İlahiyat Fakültesi)

İnönü Üniversitesi Yayınları No: 41
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 4

Sertifika No
26607

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

ISBN
978-975-8573-85-1

1. Baskı Aralık 2018 Ankara 500 Adet

Editörler

Prof.Dr. Mustafa ARSLAN
Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR
Doç. Dr. M. Korkut ÇEÇEN
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir KIYAK
Arş. Gör. Gülşen SAYIN

İsteme Adresi

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
44280 Kampüs / MALATYA
Telefon: 0422 377 49 99
e-posta: ilahiyat@inonu.edu.tr

Baskı

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

Açıklama: 15-16 Kasım 2018 tarihlerinde Malatya'da düzenlenen Uluslararası İbnü'l Arabi Sempozyumuna 11 farklı ülkeden katılım gerçekleşmiştir. Bu eserde yer alan metinlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

BİR MEKTUPTAN FAZLASI: RİSÂLE İLÂ ASHÂBÎ ŞEYH ABDÜLAZİZ EL-MEHDEVÎ

Z. Şeyma ÖZKAN¹

İbnü'l-Arabî'nin *Fihrist* ve *İcâze*'sinde müstakil bir eser olarak zikrettiği, *Risâle fi'l-velâye* olarak da bilinen *Risâle ilâ ashâbî Şeyh Abdülazîz el-Mehdevî*, 590/1193 yılında İbnü'l-Arabî tarafından Tunuslu Şeyh Abdülazîz Mehdevî'nin müridlerine yazılmış bir mektup olup, son yıllarda yapılan çalışmalarda *Meşâhidü'l-esrâr*'ın mukaddimesi olduğu anlaşılmıştır. İbnü'l-Arabî'nin günümüze ulaşan ilk te'liflerinden biri olan *Risâle*, Abdülazîz Mehdevî'nin menkıbelerini içeren bir mektup olarak bilinmesine rağmen, ilk sayfasından itibaren *Meşâhid*'i hangi okuyucu kitlesinin nasıl okuması gerektiğine dair uyarılar, bâzı zor ifâde ve meselelerin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalar ve esere gelmiş, gelebilecek eleştirilere karşı cevapları ihtiva etmektedir. Hattâ mektuptaki bâzı ifâdeler, onun *Meşâhid*'de kullanılan dil ve içeriğe dair akıllarda oluşabilecek soruları cevaplama niyetiyle yazılmış olabileceğini de düşündürmektedir. *Risâle*, İbnü'l-Arabî düşüncesindeki hâtemiyet, velâyet, nübüvvet ve verâset gibi temel kavramların orijinal formlarının izlerini taşıması, dönemin Endülüs ve Kuzey Afrika ilim çevrelerindeki tartışmalara yapılan atıflar ve savunmacı içeriği ile de dikkat çekici bir metindir. Bu tebliğde *Risâle fi'l-velâye*'nin *Meşâhidü'l-esrâr*'a âidiyeti ile ilgili tespitlerin yanında, *Risâle*'nin içeriğinin İbnü'l-Arabî'nin eserleri, dönemin siyâsî, sosyal, ilmî şartları ve bâzı temel meseleleri ışığında değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Arabî, *Risâle fi'l-velâye*, *Risâle ilâ ashâbî Şeyh Abdülazîz el-Mehdevî*, *Risâletü'l-Mehdeviyye*, *Meşâhidü'l-esrâr*, ilim, nübüvvet, velâyet, verâset.

☞ MORE THAN A LETTER: RISÂLA İLÂ ASHÂB AL-SHAYKH ABD AL-AZİZ AL-MAHDAWI

Ibnü'l-Arabî mentioned *Risâla ilâ ashâb al-Shaykh Abd al-Azîz al-Mahdawi* -also known as *Risâla fi'l-walâyah*- as a separate work in his *Ijazah* and *Fihrist*. This letter is written to disciples of Sheikh Abdulaziz Mahdawi of Tunisia by Ibnu'l-Arabî himself and in recent studies it is understood that this letter is also a kind of introduction to *Mashâhid al-asrâr*. *Risâla* is one of the very early works of Ibnu'l-Arabî and so far, it was thought as the hagiography of Abdul Aziz Mahdawi, but a careful study showed that it also covers the subjects such as how *Mashâhid* should be studied and by whom, explanation about the difficult words of *Mashâhid*, and answers to possible criticism against *Mashâhid*. The style of the letter even makes us think that he wrote it to answer the possible questions as to the language and content of *Mashâhid*. This letter is also important since it explains the concepts of hatamiyya, walayah, nubuwwah, warasat in original form as well as with its references to the discussions in the scholarly circles of Andalusia

¹ Arş. Gör., Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi, zeynep_seyma@yahoo.com

and North Africa. This paper will endeavor to enlighten why *Risâla* belong to *Mashâhid al-asrâr* as well as the evaluation of its contents under the light of Ibnu'l-Arabî's works, his social and intellectual milieu.

Key words: Ibnu'l-Arabî, *Risâla fî'l-walâyah*, *Risâla ilâ Ashâb al-Shaykh Abd al-Azîz al-Mahdawi*, *Mashâhid al-asrâr*, ilm, nubuwwah (prophethood), walayah (sainthood), verâset.

3 I. Literatür

Tasavvuf tarihinin en meşhur ve etkili simalarından olan İbnü'l-Arabî, seyahatleri, döneminin sûfî ve âlimleri ile ilişkileri, talebeleri ve etkilediği tarikat ve ekollerin yanında, sayısı yüzleri bulan hacimli külliyyâtı ile de araştırmacıların ilgisini çekmiştir.² Fakat böylesi bir şöhret, vefâtından itibaren ona ait olmayan pek çok eserin, aynı dönemde yaygınlaşan eserleri ile benzer muhtevâyâ sahip olması, Ekberî ekolün görüşlerini yansıtmaması, isim benzerliği gibi sebeplerle kendisine nisbet edilmesi gibi bir sonuç da doğurmuştur. Bunun üzerine İbnü'l-Arabî'nin doktrininin objektif bir biçimde incelenebilmesi için eserlerini listeleme girişimleri olmuştur.³ Bu bağlamda tebliğimizin konusu olan *Risâle ilâ ashâbî Şeyh Abdülazîz el-Mehdevî*'nin İbnü'l-Arabî'ye aidiyetinde *Fihris* ve *İcâze*'de zikredilmiş olması sebebiyle bir şüphe bulunmamaktadır. Fakat *Risâle*'nin bâzı kütüphane kayıtlarında farklı isimlerle kaydedilmesi, bâzılarında ise İbnü'l-Arabî'nin ilk eserlerinden *Meşâhidü'l-esrâr* ile birlikte yer alışı, *Risâle* üzerine daha detaylı bir inceleme yapılmasını gerektirmiştir.

İbnü'l-Arabî'nin giriş kısmında 590/1193 yılında İşbiliyye'de (Seville) Şeyh Abdülazîz el-Mehdevî'nin yakın çevresine yazdığı bir mektup olarak tanıttığı *Risâle*, kütüphanelerde yazma nüshaları *Meşâhidü'l-esrâr* ile birlikte yer alan bir metindir. *Risâle* 1985 yılında Hâmid Tâhir tarafından *Meşâhid*'den ayrı bir eser olarak, başında Tâhir'in giriş ve değerlendirme yazısı ile birlikte yayımlanmıştır.⁴ Tâhir mektubun içinde bulunduğu yazmayı tanıtırken mektubu izleyen sayfalardaki *Meşâhid*'i de zikretmekle birlikte *Risâle*'nin *Meşâhid*'in mukaddimesi oluşundan bahsetmez. İki metin arasındaki ilişkinin fark edilmemesinin sebepleri arasında, bazı nüshalarda iki metin arasında boş bir sayfa bulunması ve *Meşâhid*'in yeni bir eser gibi başlaması, İbnü'l-Arabî'nin

² Bkz. Nihat Keklik, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Hayâtı ve Çevresi*, Çığır Yayınları 1966 (ilk baskı); Sûfî Kitap, İstanbul 2008, s. 7.

³ Osman Yahyâ, *Histoire et classification de l'œuvre d'Ibn Arabî*, IFD, Damas 1964, s. 19-20, Riyad Mâlih, *Şeyhu'l-ekber Muhyiddin bin Arabî*, Hey'etü Abu Dabi li-sekâfeti ve't-türâsî'l-mecma'i's-sakâfî, Abu Dabi 2007, MIAS Archive Report, <http://www.ibnarabisociety.org/archive.html> (E.T. 26.09.2018.) İbnü'l-Arabî eserlerinin bir listesini çevresinin ısrarlı talepleri üzerine öncelikle kendisi yapmıştır. Bu anlamda onun *Fihrist* ve *İcâze*'si sonraki dönemlerde bir eserin ona âdiyetini tespit için temel kaynaklar olmuşlardır. Beşşar Avvâd da *Fihrist*'e yaptığı eklemelerle bir başka liste hazırlamıştır. (Bkz. Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber, İbnü'l-Arabî Düşüncesine Giriş*, Sûfî Kitap, İstanbul 2010, s. 52-53.)

⁴ Hâmid Tâhir, "el-Velâye ve'n-nübüvve" İnde Muhyiddin b. Arabî, Tahkîk ve dirâse li-nassin lem yesbuk neşruhü, Alif: Journal of Comparative Poetics, No. 5, The Mystical Dimension in Literature, Spring, 1985, ss. 7-38. (Bundan sonra HT1985 olarak atıf yapılacaktır.) Bu yayının geç târihli bir yazmaya dayanması, nüshadan kaynaklanan kelime noksanları ve okuma hataları sebebiyle biz Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan nüshadan faydalanmayı tercih ettik. (İbnü'l-Arabî, *Meşâhidü'l-esrârî'l-kudsiyye*, Bursa Yazma Eser Kütüphanesi, Ulu Camii Koleksiyonu, 973/1565, no. 1600/2. Bundan sonra BUK1600/2 olarak atıf yapılacaktır.)

Risâle'yi *Fihrist* ve *İcâze*'sinde⁵ müstakil bir eser olarak zikretmesi ve İbn Sevdekîn'in *Meşâhid*'in en çok bilinen şerhi *Kitâbu'n-necât*'ına mukaddimeyi almayı sayılabilir. *Risâle*'nin *Meşâhid*'e âidiyeti konusuna ilk defa dikkat çeken araştırmacı ise Claude Addas olmuştur. Addas, ilgili doktora çalışmasında, literatürde bahsi geçen *Meşâhid* nüshaları ile *Risâle*'nin içeriğindeki ortak noktaları göz önünde bulundurarak bu ihtimâli gündeme getirmiş, İbn Sevdekîn'in *Meşâhid* şerhinin başında, eserin Şeyh Abdülaziz el-Mehdevî'nin faziletleri üzerine kıymetli bilgiler veren fevâid kısmının îzâha gerek duymayacak bir açıklıkta olduğunu ve *Meşâhid* metni gibi hakikatler içermediğini, bu sebeple bunları şerhine almadığını söylemiş olmasına da⁶ dayanarak bu âidiyeti kesinleştirmiştir.⁷

Nitekim bizim de inceleme imkânı bulduğumuz *Meşâhid* nüshalarının büyük kısmının başında *Risâle* mukaddime olarak bulunmaktadır. *Meşâhid*'in diğer bir şârihi Bağdatlı sûfî Sitti Acem de şerhinin başında risâleden bâzı cümleleri seçerek şerh etmiş,⁸ bu bölümün başlığını da "*Meşâhid*'in mukaddime risâlesinin problemlerinin şerhi" olarak adlandırmıştır. Nihâyetinde, İbnü'l-Arabî'ye ait olduğu düşünülen bir *Meşâhid* şerhinde de mukaddimededen birkaç cümlenin "*Şerhu hutbeti'l-kitâb*"⁹ başlığı altında açıklanmış olması¹⁰ ve *Meşâhid*'in müellif hattının bulunduğu nüshasından menkul olduğu belirtilen Manisa nüshasının da mukaddime ile metni birlikte içeriyor oluşu,¹¹ bize göre *Risâle*'nin *Meşâhid*'in bir bölümü oluşunun en büyük delilidir. Burada literatür açısından dillendirilecek soru, İbnü'l-Arabî'nin *Fihrist* ve *İcâze*'sinde *Risâle*'yi neden ayrı bir başlık altında anmış olduğudur. Addas *Risâle fi'l-velâye* veya *Risâle fi menâkıbı Abdülaziz el-Mehdevî* isimli eserlerin bugüne ulaşmayan kopya eserler olup, isimlerinin kataloglama esnâsında sehven *Meşâhid* mukaddimesine verilmiş ve bu hatanın sonraki yıllarda tekrarlanmış olabileceğini söyler. Fakat bize göre karışıklığın esas sebebi, Hamid Tâhir'in *Risâle*'yi ayrı bir başlık altında yayımlamasıdır. Zîra tespit edebildiğimiz kadarıyla bu mektubun kataloglarda *Risâle fi'l-velâye* başlığı ile kayıtlı olduğu bir başka örnek yoktur. Kayıtlarda *Risâletü'l-Mehdeviyye*, *Risâle ilâ Ebî Muhammed Abdilazîz el-Kureysî el-Mehdevî* gibi başlıklar altında bulunan eserler ise İbnü'l-Arabî'nin Abdülaziz Mehdevî'ye yazdıktan sonra *Rûhu'l-kuds*'a mukaddime yaptığı farklı bir mektuptur. Karışıklığın temel sebebi de muhtemelen iki farklı

⁵ İbn Arabî, *İcâze*, nşr. Bessam Abdulvehhâb el-Câbî, *Istilhâtü's-Şeyh Muhyiddin İbn Arabî (Mu'cemu Istilhâtü's-Süfiyye)* içinde, Dâru'l-İlmâmi'l-Müslim, Beyrut 1990, no: 37. Osman Yahyâ *İcâze* numarasını 173 olarak verir fakat biz *İcâze*'nin tahkikli neşrindeki numaralandırmayı tercih ettik.

⁶ İbn Sevdekîn, *Kitâbu'n-necât*, Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt Koleksiyonu, müst. Ziyâuddin Muhammed b. Sâlih b. Ahmed b. Muhammed, 1318/1900, no. 9358, ss. 254-267.

⁷ Claude Addas, *Muhyiddin İbn Arabî, Kibrî-i Ahmer'in Peşinde*, çev. Atıla Ataman, Sufî Kitap, İstanbul 2009, s. 166-168. Addas'ın *Risâle ve Meşâhid*'in baş kısmının aynı olduğunu fark ederek bu tekâbüliyeti keşfediş süreci, Tâhir'in bu mektubu *Risâle fi'l-velâye* adı altında ayrı bir eser olarak yayınlamış olması açınsından anlamlıdır.

⁸ Sittü'l-Acem binti Neffis, *Şerhu Meşâhidü'l-esrârî'l-kudsiyye ve Metâliu'l-envâri'l-ilâhiyye*, thk. Suâd Hakîm, Bekrî Alâeddîn, el-Ma'hedü'l-Fransiyyu li'ş-şarki'l-evsat, Dimaşk 2004, s. 7-24.

⁹ "Kitabın girişinin şerhi."

¹⁰ İbnü'l-Arabî, *Şerhu Hutbe*, Bursa YEK, Ulu Camii Koleksiyonu no. 1600, 973/1565, vr. 48a-50a, vr. 48a. Bundan sonra BUK1600 şeklinde atfı yapılacaktır.

¹¹ İbnü'l-Arabî, *Meşâhidü'l-esrâr*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, 651/1253, no. 1183/5, vr. 47a-83a.

mektubun varlığıdır.¹² Öte yandan İbnü'l-Arabî'nin mukaddimede *Meşâhid*'e atıf yaparken ismini zikretmeyip, "kitap," "kitaptaki matla'lar ve meşhedler," "risâle" gibi ifâdeleri kullanmayı tercih etmesi ve muhtemelen mukaddimenin *Meşâhid*'den sonra yazılmış olması da metinler arası ilişkinin fark edilmemesine sebep olmuş olabilir. Buna göre İbnü'l-Arabî, muhtemelen "Hakikat arzı"-na girdiği ve dolayısıyla eser verme bakımından onun için bir dönüm noktası sayılan 590/1193 yılında edinmiş olduğu *kudsi sırları* açıklamaya karar vererek *Meşâhid*'i kaleme almış, fakat mukaddimedeki ifâdelerden anladığımızı göre eserde kullandığı dil ve üslûp, açıkladığı sırların mâhiyeti ve bunların yol açtığı yeni sorunların okuyucuların ve bilhassa mektubun muhatabı kuzeni Ebu'l-Hasan İbnü'l-Arabî'nin zihninde oluşturacağı sorulara bir cevap niteliğinde bahsi geçen mektubu yazmıştır. Daha sonra da bu mektubu eserin mukaddimesi hâline getirmiştir.

II. İçerik

a. Eserin Savunmacı Üslûbu ve Sebebi

Meşâhid'le eşit hacimde olan bu uzun mukaddimede öne çıkan konular; nübüvvet-velâyet ilişkisi, verâset, ilim ve âlimin çeşitleri, ilhâm ve bâtın ilminin imkânı ve temellendirilmesidir. Bu konular tasavvuf târihinde sıkça kullanılmış bâzı âyet ve hadislerle dayanan deliller ve menkıbeler üzerinden anlatılmıştır. İbnü'l-Arabî mukaddimede ele aldığı çeşitli konularda yanlış anlaşılmaktan çekindiğini açıkça ifâde etmiş ve eserin içeriğini üstü örtülü olarak kabul edilebilir bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Nitekim o, mukaddimenin başında Allah'a hamd ve Peygambere salât bahsinden sonra, "Allah'ın kendisini sayısız mertebelere girdirdikten sonra hüviyet mertebesinde bu kitabı *ibrâz ederek* ve âlem-i mahsûse çıkararak hitâbı getirdiğini" söylemiş ve "O'na ancak temizlenmiş olanlar dokunabilir" (Vâkıa, 56/79) âyetini zikrederek eserin kudsiyetini vurgulamıştır.¹³ İbnü'l-Arabî'nin eserinin ilâhî kaynağına ve kudsiyetine yaptığı bu vurgu, *Meşâhid* mukaddimesinde farklı örnekler üzerinden kendini göstermeye devam eder. Bununla beraber eserde kullandığı "Hak bana gösterdi," "Ben O'na dedim," "O bana dedi," gibi ifâdeleri de açıklama ihtiyacı duyar ve böyle bir karşılıklı konuşmanın Allah'ın sıfatları ile fiillerinin ilişkisinden ibâret olduğunu söyleyerek Mu'tezile'nin Allah'ın kelâm sıfatı konusundaki görüşlerine eleştiriler yöneltir.¹⁴ Bu şekilde İbnü'l-Arabî, Allah'ın kelâm sıfatı üzerinden gelebilecek eleştirilere karşı tevâhid-i ef'âl anlayışını vurgulamak ve eserin ilâhî kaynağına dikkat çekmek sûretiyle kendini savunmak istemiştir.

¹² Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 2631, Hacı Mahmud Efendi 2445, Şehid Ali Paşa 1183.

¹³ BUK1600/2, vr. 31b. İbnü'l-Arabî'nin diğer bâzı eserlerinde de yazdıklarının ilâhî kaynağına dikkat çektiği görülür. Konuk, *Tedbirât-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi*, s. 22. Abdullah Salâhaddin Uşşâkî, *Tavâliu menâfi'l-ulûm fî metâlibi Mevâku'n-nücûm*, thk. Muhammed Edîb Câdir- Mahmud Erol Kılıç, Dar Ninawa, Dımaşk 2015, I, 184-187. İbnü'l-Arabî, "Dîbâce," Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*, yay. haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eryadın, M. Nedim Tan, Ercan Alkan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, I, 110. İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul 2007, XIV, 16. İbnü'l-Arabî, "Fihrist", *Unvânü'd-dirâye* içinde, Menşürâtu Iecneti't-te'lîf ve't-tercüme ve'n-neşr, edt. Âdil Nüveyhiz, Beyrut, 1969, s. 163.

¹⁴ BUK1600/2, vr. 38b.

Risâle'deki savunmacı tavrın bir diğer örneği, muhâtabı "vârisler" olan *Meşâhid*'deki "mukaddes müşâhede ilmi"nin mâhiyetine ilişkin tespitlerde görülür. İbnü'l-Arabî'ye göre bu ilim eşsizdir ve bir kısmı gizlenmeli, erbâbından başkası için açığa çıkarılmamalıdır. Nitekim Hz. Ali, İbn Abbas ve Ebû Hureyre gibi zatlar da bu ilimleri gizlemeyi tercih etmişlerdir. Fakat Nifferî, Şeyzele, İbn Berrecân, Ebû Mûsa ed-Dübeylî ve İbnü'l-Arif gibi müellifler bu sırları eserlerine aldığı için, İbnü'l-Arabî de aynı şeyi yapmıştır.

Meşâhid mukaddimesinin geneline yayılmış bu savunmacı ve açıklama endişesi taşıyan tavrın, "Allah'la konuşma" ve "kutsal gizli ilim" temaları üzerinden tasavvuf dışı zümrelerin yargılayıcı tutumlarından kaynaklandığı söylenebilir. Fakat bunun yanında, tasavvuf içi zümrelerin bu bilgileri ilkesiz bir biçimde kullanmaları da bir sebep olarak zikredilebilir. Nitekim bu tavır İbnü'l-Arabî'nin 600/1203 yılında telif ettiği *Rûhu'l-kuds*'taki semâ' karşıtı ifâdelerinde de görülür. Eserde "semâ' ve vecd ehli" olarak tanımladığı bir grubun "dinlerini oyun ve eğlence" (*A'râf*, 7/51) hâline getirdiklerini, buna rağmen onlardan "Hakk'ı gördüm, bana (şöyle) dedi, yaptı, etti" gibi ifâdelerden başka söz duyulmadığını anlatır. Onlardan "kendilerine bahşedilen şeyin hakîkati veya şathında istifâde ettiği sırrı söylemeleri istendiğinde ise, ancak nefsânî bir lezzet ve şeytânî bir şehvetle" karşılaşılır.¹⁵ Bahsi geçen ifâdelerin *Meşâhid*'in ana omurgasını oluşturuyor olması, İbnü'l-Arabî'nin bu yönde bir endişe duyuyor olmasını açıklayabilir.

Meşâhidü'l-esrâr'ın Fransızca tercümesini yaparak esere dair açıklamaları ve tespitleri ile birlikte yayınlayan Ruspoli'ye göre ise mukaddimesinin yazılış sebebi ve savunmacı içeriği İbnü'l-Arabî'nin Şeyh Mehdevî ile çekinceli başlayan ilişkisine dayanır.¹⁶ Buna göre İbnü'l-Arabî 590/1193 yılında Tunus'a geldiğinde Şeyh Mehdevî tarafından soğuk bir tavırla karşılanmış,¹⁷ İbnü'l-Arabî onun bu tavrını, Mehdevî ve ashâbının önünde hâlini gizlemek amacıyla kendisini bilinçli olarak kötü göstermiş olması ve "Ben Kur'ân ve seb'u'l-mesânîyim" şiirini okumasına bağlamıştır.¹⁸ Ruspoli'ye göre Mehdevî, İbnü'l-Arabî'nin bu tavırlarını onaylar görünmekten çekinmiş, bu sebeple ona soğuk davranmıştır. İbnü'l-Arabî de *Meşâhid*'in mukaddimesini oluşturan ve içinde Şeyh Mehdevî'nin faziletlerine dâir bir bölümü içeren uzun mektubunu bu soğukluğun giderilmesi ve Mehdevî'nin talebe halkasına kolayca girebilmek için yazmıştır. Ayrıca bu konudaki yeterliliğini göstermek, bunun ilk eser verme girişimi olmadığını belirtmek için de eserin hâtimesinde zikrettiklerinden farklı olarak diğer eserlerine de atıf yapmıştır.¹⁹ Ruspoli bu tespitlerinde haklı olabilir. Zîra İbnü'l-Arabî *Risâle*'de Şeyh Mehdevî'nin menkıbelerini içeren müstakil bir eser kaleme alma niyetini iki kez belirtmiş, bununla birlikte Mehdevî ve talebelerinin sünnete ittibâ, verâ ve diğergâmlıklarını içeren birkaç menkıbeyi de mebzûl övgü ifâdeleriyle zikretmiştir.

¹⁵ İbnü'l-Arabî, *Rûhu'l-kuds*, thk. ve trc. Ebrâr Ahmed Şâhî, Ibn al-Arabi Foundation, Pakistan 2012, s. 9.

¹⁶ Stéphane Ruspoli, *Le Livre des Contemplations Divines*, Sindbad Actes Sud, Paris 1999, s. 36.

¹⁷ Addas, *Kibrît-i Ahmer'in Peşinde*, s. 155.

¹⁸ İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, I, 33-34.

¹⁹ Ruspoli, *Le Livre des Contemplations Divines*, s. 36-37.

b. Âlim Kavramı Üzerine Temellendirmeler

Risâle'de önemle üstünde durulan konulardan birisi de nebilerin gerçek vârisleri olan “âlim”lerin konumudur. Burada İbnü'l-Arabî'nin “âlim” kavramını iki temel konu üzerindeki görüşlerini açıklamak için kullandığını düşünürüz. Bunların birincisi âlim-ârif üzerinden ilim-mârifet kavramlarını karşılaştırmak, ikincisi âlim-vâris ve âlim-nebî üzerinden verâset kavramını temellendirmek ve mutlak nübüvvet, yâni velâyet düşüncesini ortaya koymaktır.

İbnü'l-Arabî'ye göre Allah'a vâsıl olanlar üç kısımdır:²⁰ Âlimler, vâkıflar ve ârifler. Bunlar arasında en üstün olanlar, *umûmen* geri dönen âlimlerdir, *vâkıflar* dönmediği, *ârifler* de *umûmen* değil, *husûsen* döndükleri için âlim/vârislerin altında yer alırlar. Bu âlimler, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra farklı alanlara ayrılan bu ilimleri korumak sûretiyle onun mîrâsını sürdürmüşlerdir. Enbiyâ ve evliyâ bu ilimleri cem' ederken, onların dışındakiler ancak bir kısmını bilebilirler.²¹ İbnü'l-Arabî bu kavramlar arasındaki farkın bilinmesini tasavvufun hakîkatinin bilinmesine de bağlayarak, sözde mutasavvıfların vâsıla *ârif*, ahkâmı bilenlere de *âlim* diyerek ilkini ikincisine üstün tutarken yanıldıklarına dikkat çeker. Ona göre ârif, “nefsini bilen âlim” ile “Allah'ı bilen âlim”in arasındadır, Mehdevî de böyle düşünmektedir.²²

İbnü'l-Arabî'nin burada ilim ile irfan/mârifet arasında bir karşılaştırma yapması, tasavvuf tarihinde var olan bir terminolojik karışıklığın izdüşümü olarak görülebilir. Kutluer, suflerin hâl ile ilişkili olan marifetin, kâl ile ilişkili olan ilimden farkını vurgulamak için böyle bir ayrıma gittiklerini,²³ fakat bunun erken dönemden itibaren meşhur suflerin ilim kavramını sistemlerinin merkezinde kullanmalarına engel olmadığını öne sürer ve örnek olarak Muhâsibî, Mekkî ve Gazzâlî'nin yanında İbnü'l-Arabî'yi de zikreder.²⁴ Nitekim İbnü'l-Arabî *Fütûhât*'ın başında tüm bilgi sistemini üç başlıkta (akıl, ahvâl ve esrâr) ilim kavramı altında toplamış, bir başka yerde marifet ve ilim kavramlarını, rabbânî ve ilâhî mertebelerle ilişkilendirenlerin aslında aynı konudan bahsettiklerini, marifeti üstün görenlerin marifetle ilmi kastettiğini vurgulama ihtiyacı duymuştur. Ona göre görüş ayrılığı anlamda değil, isimlendirmededir.²⁵ Bununla birlikte aynı yerde atıf yaptığı *Mevâku'n-nücûm* isimli eserinde daha sert bir üslupla ârifi âlime üstün tutanları eleştirmiştir.²⁶ Yazılı tarihleri birbirine yakın olan *Risâle* (590/1193) ve *Mevâku'n-nücûm*'da (595/1198) “âlim” kavramının önemi ve kapsamına geniş yer ayrılmış

²⁰ İbnü'l-Arabî bu konuyu çok benzer bir şekilde ve aynı rivayetlerle *Fütûhât*'ın 45. Bölümü'nde işler. İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, II, 267-272.

²¹ BUK1600/2, vr. 32b-33a.

²² BUK1600/2, vr. 34a-34b.

²³ Bu ayrımda “Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etmeleri için yarattım” (ez-Zâriyât 51/56) ayetindeki “ibadet etme”nin “tanıma” şeklinde yorumlanmış olması ve “Ben gizli bir hazinedim, tanınmaya muhabbet ettim ve âlemi yarattım” kudsî hadisinin tasavvuftaki merkezi konuma sahip olmasının etkisi büyüktür.

²⁴ İlhan Kutluer, “İlim,” *DİA*, 2000, XXII, 112.

²⁵ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, VIII, 159-160.

²⁶ İbnü'l-Arabî, *Mevâku'n-nücûm*, s. 112-120.

olmasının, o dönemde gündemde olan bâzı tartışmalar neticesinde ve bazı ithamlara cevap niteliğinde olduğu düşünülebilir.

İbnü'l-Arabî'nin âlim kavramına vurgusu, Alkan'ın, İbnü'l-Arabî'den bir yüzyıl önce Endülüs'te Murâbitlar devrinde âlimler ve yöneticilerin tasavvufa karşı sert duruşlarına rağmen bu devrin sonunda tasavvufun câzip hâle gelmesinin sebeplerini araştırırken atf yaptığı Fierro'nun tespitleri bu konuda fikir verebilir.²⁷ Fierro, Murâbitlar döneminde yaşanan maddî krizlerin doğurduğu mânevî krizler karşısında fukahâ ve yöneticilerin çaresiz kalması sebebiyle Endülüs halkının yeni bir otorite arayışına girdiğini, ulemâ ve fukahânın aksine belirli ölçüde ahlâkî vasıflar taşıyor olmaları sebebiyle şeyhlerin bu boşluğu doldurmuş olduklarını söyler.²⁸ Öte yandan Fierro XI. yüzyılda sünnî (ortodoks) tasavvuf tarzının Muhâsibî ve Kuşeyrî tarafından temsil edildiğini, diğer tasavvufî görüşlerin ise tenkit veya reddiyeye mâruz kaldığını söyler. Tenkit edilen görüşler içerisinde sayılan velîlerin keramet gösterebilecekleri, mânevî tekâmülle nübüvvetin elde edilebileceği, velîlerin peygamberlerden üstün olabileceği, velîlerin Tanrı'yı müşahede edebilecekleri ve O'nunla konuşabilecekleri gibi inançlar²⁹ tam olarak İbnü'l-Arabî'nin mukaddime kendisini savunma ihtiyâcını hissettiği konulara tekâbüle etmektedir. Sûfilere bu konularda yöneltilen ithamlar yersiz de değildir, zîra Meserrîlerde kesb-i nübüvvet mümkün görülürken,³⁰ Gazzâlî de yine kesb-i nübüvvet ile suçlanmıştır.³¹ Dolayısıyla böyle bir ortamda İbnü'l-Arabî'nin tasavvufun sunduğu ve otoritesini dayandırdığı bilgi türünü, tasavvuf içinde makbul olan "marifet" değil, tüm bilgi türlerini kapsayan "ilim" ile adlandırmak istemiş olduğu düşünülebilir.

İbnü'l-Arabî'nin *Risâle'*de "âlim" kavramı etrafında değindiği ikinci husus da "verâset ve velâyet"tir. Bu iki kavram onun için tamamlayıcıdır çünkü nebîliği velî Allah'tan veyâ peygamberden verâset yolu ile alır.³² Onun "âlim" ile "vâris"i aynı hakîkate işâret ederken kullanması ise, ilmin merkezî konumunu hem tasavvuf içi hem de tasavvuf dışı zümreler nezdinde sağlamlaştırırken, "verâset" kavramını da temellendirdiğini göstermektedir. Onun *Risâle'*deki şu ifâdeleri de bu açıdan dikkat çekicidir:

"Nebî aleyhisselâmın şahsı ve görünüşü kaybolmuş olsa da şeriatı ve sünneti kaybolmamıştır, aksine, Allah onları *vâris âlimlerin* sadırlarındaki hazinelerde emanet olarak bırakmıştır, bunları isteyen kimse kapılarını çaldığında, bu hazineler açılır. Kapılar âlimlerin dilleridir, buradan kapıyı çalan kimseye ihtiyacı olan şeyler çıkarılır. (...) Nitekim Abdülaziz Mehdevî "Bu ümmetin âlimleri diğer ümmetlerin nebîleri [mesâbesinde]dir." derken buna işâret eder. Fakat nübüvvet mertebesi değil, zîra Resûlullah "Benden sonra nebî

²⁷ Ercan Alkan, *Şerhu Hal'ü'n-na'leyn*, TYEKB Yay., İstanbul 2017, s. 65-66.

²⁸ Fierro, "Endülüs'te Tasavvufa Muhalefet," s. 344.

²⁹ Fierro, "Endülüs'te Tasavvufa Muhalefet," s. 338.

³⁰ Fierro, "Endülüs'te Tasavvufa Muhalefet," s. 336.

³¹ Casewit, *The Forgotten Mystic*, s. 89.

³² İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, VII, 420.

yoktur” buyurmuştur. Mutasavvıflar, ehl-i hakâik ve bu meselenin sahibi şeyhimiz, velînin bastığı son adımın, nebînin bastığı ilk adım olduğu husûsunda birleşmişlerdir. Nebîlerin başlangıcı, sıddıklar ve velîlerin nihâyetidir.³³

İbnü'l-Arabî bu ifâdelerinin yanlış anlaşılmalara sebep olabileceğinin farkındadır. Bu sebeple “nebî” kelimesinin kök anlamlarını irdeleyerek, ism-i mef'ûl anlamını da içeren faîl kalıbına göre nebînin hem “haber veren” hem de “haber verilen” anlamlarını taşıdığını, bu yönüyle velâyetle aynı anlamda olduğunu, şerîfat getirme mânâsını ise içermediğini anlatır. Mehdevî'nin bahsi geçen sözünde “resul” değil “nebî” kelimesini kullanması da bu sebeptir. Zaten nebî ile âlim arasındaki ilişki makam ve ilim yönünden olup, resul olmayan nebîler her şekilde resûlün şerîfatına tâbîdirler.³⁴ İbnü'l-Arabî, mukaddimenin ilk sayfalarında da *Meşâhid*'in kendisine ilâhî bir hitapla verilmesini ve onun içerdiği ilimleri insanlara aktarılmasına dair emri aktardığında da bu “hitap ve kitab”ın nübüvvet iddiası olarak anlaşılma ihtimâline karşı benzer bir savunma yapar. Vahiy kesilmiş olsa bile, velîlerin kalplerine ilhâm gelmeye devam etmektedir.³⁵ İbnü'l-Arabî'nin “âlim” kavramı etrâfında değindiği bu son husus da *Risâle*'de pek çok örnekle genişçe değindiği, velâyeti mutlak nübüvvet olarak tanımladığı teorisinin temeli olarak görülebilir.

III. Sonuç

Neticede İbnü'l-Arabî'nin, *Tercümânü'l-eşvâk*'ı bir grup Halepli fakîhin eserin “ilâhî sırları içerme” iddiasına karşı çıkmaları üzerine şerh etmesi³⁶ gibi, *Risâle fi'l-velâye*'de de *Meşâhid*'deki tepki çekebilecek bâzı konularda kendini savunmaya çalışarak, kendi kendisinin şârihi konumuna geldiği söylenebilir. Mukaddimede gündeme getirdiği ilim, mârifet, velâyet, kesb-i nübüvvet, Kelâmullâh, evliyânın kerâmetleri, Allah'ın görülebilmesi, ilhâm ve keşfe dayanan bilginin elde edilişi gibi konular, dönemin Endülüs entelektüel çevrelerinde tartışılan³⁷ ve ülke iç siyâsetindeki dengeleri de etkileyen konulardır. Tüm bu konuların ömrünün sonlarında yazdığı *Fütûhât*'ta da çok benzer şekilde işlenmiş olması, Elmore'un onun sistemindeki anahtar kavramların 590 yılında kaleme alınan *Risâle*'de yer aldığına dair iddiasını doğrulamaktadır. İbnü'l-Arabî mukaddimede, öne çıkardığı Nifferî, İbn Berrecân, Şeyzele ve Ebû Mûsa ed-Dübeylî gibi isimler üzerinden kendisini ve eserini tasavvufî telif gelenğinde bir konuma yerleştirmek, verdiği temellendirici örnek ve delillerle bu gelenekte muhâtapları açısından kendisine karşılık bulmak istemiştir. Bu süreçte kullandığı kavram ve teorilerin özellikle tasavvuf hâricindeki ilim mensupları nezdinde meşrûiyetini sağlamak için de görüşlerini “ilim ve âlim” kavramlarının çatısı altında temellendirmeye çalıştığı görülmüştür.

³³ BUK1600/2, vr. 33a.

³⁴ BUK1600/2, vr. 33a, 34b.

³⁵ BUK1600/2, vr. 32a.

³⁶ İbnü'l-Arabî, *Zehâiru'l-a'lâk Şerhu Tercümânü'l-eşvâk*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2000, s. 9.

³⁷ Nitekim Casewit Murâbitun devrindeki tasavvuf merkezli tartışmaların Sufi epistemolojisi üzerinden yürüdüğünü söyler. Bunda da temel sorun, sûflerin kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesi ile mârifete (hatta daha üst bir bilgi türüne) ulaşabilecekleri kabulleridir. Buradaki polemik ise, evliyânın kerâmeti ve kesb-i nübüvvet tartışmaları üzerinden açığa çıkmıştır. (Casewit, *The Forgotten Mystic*, s. 85)

☞ KAYNAKÇA

- Addas, Claude, *Muhyiddin İbn Arabî, Kibrî't-i Ahmer'in Peşinde*, çev. Atıla Ataman, Sufi Kitap, İstanbul 2009.
- Alkan, Ercan, *Şerhu Hal'u'n-na'leyn*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.
- Brockelmann, Carl, *History of the Arabic Written Tradition*, trs. Joep Lameer, edt. Maribel Fierro, M. Şükrü Hanioglu, Renata Holod, Florian Schwarz, Brill, Leiden Boston 2016.
- Casewit, Yousef Alexander, *The Forgotten Mystic: Ibn Barrajân (d. 536/1141) and the Andalusian Mu'tabirün*, Yale University New Heaven 2014.
- Ebu'l-Alâ Affî, "İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesinin Kaynakları," *İslâm Düşüncesi Üzerine Makâleler* içinde, çev. Ekrem Demirli, İz Yay. İstanbul 2011.
- Elmore, Gerald T., "Shaykh 'Abd Al-'azîz Al-Mahdawî, Ibn Al-'Arabî's Mentor," *Journal of the American Oriental Society* 121.4 (2001): 593-613.
- Elmore, Gerald T., "The Millennial Motif in Ibn al-Arabî's Book of the Fabulous Gryphon" *The Journal of Religion*, vol. 81, No. 3 (Jul., 2001), pp. 410-437.
- Elmore, Gerald T., *Islamic Sainthood in the Fullness of Time, Ibn al-Arabî's Book of the Fabulous Gryphon*, Brill, Leiden 1998.
- Fierro, Maribel, "Endülüs'te Tasavvufa Muhalefet," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Semih Ceyhan, 2009, c. 18, ss. 2, ss. 327-359.
- Hakîm, Suâd, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2005.
- İbn Arabî, *İcâze*, nşr. Bessam Abdulvehhâb el-Câbî, *Istîlâhâtü's-Şeyh Muhyiddîn İbn Arabî (Mu'cemu Istîlâhâtî's-Süfiyye)* içinde, Dâru'l-İmâmî'l-Müslim, Beyrut 1990, no: 37.
- İbn Berrecân, *A Qur'an Commentary by Ibn Barrajân of Seville İdâh al-hikma bi ahkâm al-'ibra*, edt. Gerhard Böwering, Yousef Casewit, Brill, Leiden 2016.
- İbn Sevdakîn, *Kitâbu'n-necât*, Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt Koleksiyonu, müst. Ziyâuddîn Muhammed b. Sâlih b. Ahmed b. Muhammed, 1318/1900, no. 9358, ss. 254-363.
- İbnü'l-Arabî, "Dîbâce," Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*, yay. haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eryadın, M. Nedim Tan, Ercan Alkan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- İbnü'l-Arabî, "Fihrist", *Unvânü'd-dirâye* içinde, Menşûrâtı Iecneti't-te'lif ve't-tercüme ve'n-neşr, edt. Âdil Nüveyhiz, Beyrut, 1969.,
- İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2007, I-XVIII.
- İbnü'l-Arabî, *Kitâbu'l-Meşâhid ve'l-Matâli'*, Beyazıt Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, 929/1522, no. 1782.
- İbnü'l-Arabî, *Meşâhidü'l-esrâr*, Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, no. 1794, vr. 71b-73b.
- İbnü'l-Arabî, *Meşâhidü'l-esrâr*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, 651/1253, no. 1183/5, vr. 47a-83a.
- İbnü'l-Arabî, *Meşâhidü'l-esrâr*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, 651/1253, no. 1183/5, vr. 47a-83a.
- İbnü'l-Arabî, *Meşâhidü'l-esrârî'l-kudsiyye*, Bursa Yazma Eser Kütüphanesi, Ulu Camii Koleksiyonu, 973/1565, no. 1600/2.
- İbnü'l-Arabî, *Mevâkiu'n-nücûm*, thk. Şeyh Muhsin Kasım et-Tahrânî, Müessesetü'n-nûr li'l-matbûât, Beyrut 2005.
- İbnü'l-Arabî, *Risale ila Ebi Muhammed Abdilaziz el-Kureysi el-Mehdevi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü no: 2631.
- İbnü'l-Arabî, *Risaletü'l-Mehdeviyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü no: 1183.
- İbnü'l-Arabî, *Rûhu'l-kuds*, thk. trc. Ebrâr Ahmed Şâhî, Ibn al-Arabî Foundation, Pakistan 2012.

Uluslararası İbnü'l Arabi Sempozyumu

- İbnü'l-Arabî, *Şerhu Hutbe*, Bursa YEK, Ulu Camii Koleksiyonu no. 1600, 973/1565., vr. 48a-50a.
- İbnü'l-Arabî, *Zehâiru'l-a'lâk Şerhu Tercümânî'l-eşvâk*, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2000.
- Keklik, Nihat, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Hayâtı ve Çevresi*, Çığır Yayınları 1966 (ilk baskı); Sûfî Kitap, İstanbul 2008.
- Kılıç, Mahmud Erol, *Şeyh-i Ekber, İbnü'l-Arabî Düşüncesine Giriş*, Sûfî Kitap, İstanbul 2010.
- Konuk, Ahmed Avni, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, yay. haz. Mustafa Tahralı, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kutluer, İlhan, "İlim," *DİA*, 2000, XXII, 109-114.
- Mâlih, Riyad, *Şeyhu'l-ekber Muhyiddîn bin Arabî*, Hey'etü Abu Dabi li-sekâfeti ve't-türâsî'l-mecmaî's-sakâfî, Abu Dabi 2007.
- MIAS Archive Report, <http://www.ibnarabisociety.org/archive.html>.
- Muhammed Abdü'r-Rab, *Ebü Yezid el-Bistâmî His Life and Doctrines*, yayımlanmamış doktora tezi, McGill University, 1970.
- Palacios, Asin, *El Islam Cristianizado*, Editorial Plutarco (S.A.), Madrid 1931.
- Ruspoli, Stéphanie, *Le Livre des Contemplations Divines*, Sindbad Actes Sud, Paris 1999.
- Sehlegî, *en-Nûr min kelimâti Ebî Tayfûr*, *Şerhu Şatahâtî's-sûfiyye* içinde, haz. Abdurrahman Bedevî.
- Serrâc, Ebû Nasr, *el-Lüma'*, thk. Muhammed Edîb Câdir, Dârü'l-feth, Amman 2016. [*el-Lüma' -İslâm Tasavvufu-*, trc. H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yay. İstanbul 2012]
- Sittü'l-Acem binti Neffis, *Şerhu Meşâhidü'l-esrâri'l-kudsiyye ve Metâliu'l-envâri'l-ilâhiyye*, thk. Suâd Hakîm, Bekrî Alâeddîn, el-Ma'hedü'l-Fransiyyu li's-şarki'l-evsat, Dımaşk 2004.
- Tâhir, Hâmid, "el-Velâye ve'n-nübüvve" İnde Muhyiddîn b. Arabî, *Tahkîk ve dirâse li-nassin lem yesbuk neşruhû*, Alif: Journal of Comparative Poetics, No. 5, The Mystical Dimension in Literature, Spring, 1985, ss. 7-38.
- Uluc, Tahir, *İbn Arabî'de Sembolizm*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- Uludağ, Süleyman, "Bâyezîd-i Bistâmî," *DİA*, V, 238-241.
- Uşşâkî, Abdullah Salâhaddin, *Tavâliu menâfi'l-ulûm fî metâlibi Mevâku'n-nücûm*, thk. Muhammed Edîb Câdir- Mahmud Erol Kılıç, Dar Ninawa, Dımaşk 2015.
- Yahyâ, Osman, *Histoire et classification de l'œuvre d'Ibn Arabî*, IFD, Damas 1964.